

رىزائۇددىن ئىبنى فەخرۇددىن

ئەرەب-ئەخلاق مىزانلىرى

بىيجىڭ

رىزا ئۇددىن ئىبن فەخرۇددىن

ئەدەپ - ئەخلاق مىزانلىرى

ئەزىزى
تەرجىمە قىلغۇچىلار :
ھۆرمەتجان ئابدۇراخمان فىكرەت

مىللەتلەر نەشرىياتى

责任编辑：牙库甫
责任校对：海仁沙·若孜

图书在版编目(CIP)数据

家庭及道德教育/(俄罗斯)法合鲁丁著;
艾则孜, 吾尔买提江译. —北京: 民族出版社, 2005. 4
ISBN 7-105-06894-9

I. 家... II. ①法...②艾... III. ①个人品德 —通俗
读物—维吾尔语(中国少数民族语言)②家庭教育—通俗
读物—维吾尔语(中国少数民族语言)
IV. B825-49②G78-49

中国版本图书馆CIP数据核字(2005)第026172号

出版发行：民族出版社 <http://www.e56.com.cn>
社 址：北京市和平里北街14号 邮编：100013
电 话：010-64290862 (维文室)
印 刷：北京迪鑫印刷厂
版 次：2005年5月第1版 2005年5月北京第1次印刷
开 本：850毫米×1168毫米
印 张：7.5
印 数：0001-5000册
定 价：10.00元

مەسئۇل مۇھەررىر : ياقۇپ مۇھەممەتتوۋى
مەسئۇل كوررېكتور : خەيرىنىسا روزى

رىئائۇددىن ئىبنى فەخرۇددىن ئەدەپ - ئەخلاق مىزانلىرى

تەرجىمە قىلغۇچىلار : ئەزىزى
ھۆرمەتجان ئابدۇراخمان فىكرەت

نەشر قىلغۇچى :	مىللەتلەر نەشرىياتى
ئادرېسى :	بېيجىڭ شەھىرى خېيىڭلى شىمالىي كوچا 14 - قورۇ
	پوچتا نومۇرى : 100013 تېلېفون نومۇرى : 64290862 - 010
ساتقۇچى :	جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرى
باسقۇچى :	دىشىن باسما زاۋۇتى
نەشرى :	2005 - يىل 5 - ئايدا 1 - قېتىم نەشر قىلىندى
بېسىلىشى :	2005 - يىل 5 - ئايدا بېيجىڭدا 1 - قېتىم بېسىلدى
ئۆلچىمى :	850×1168 م م . 32 كەسەم
باسما تاۋىقى :	7.625
سانى :	5000 - 0001
باھاسى :	10.00 يۈەن

نەشرگە تەييارلىغۇچىلاردىن

بۈيۈك تاتار ئالىمى رىزائۇددىن ئىبنى فەخرۇددىن 1858-يىلى 12-ئاينىڭ 22-كۈنى تۇغۇلغان. ئۇ دەسلەپ مەدرىسەلەردە ئىلىم تەھسىل قىلغان، كېيىن ئۆزىنىڭ پەۋقۇلئاددە ئۆتكۈر زېھنىي قابىلىيىتى ۋە تىرىشچانلىقىغا تايىنىپ، مۇستەقىل ئوقۇش-ئۆگىنىش نەتىجىسىدە شەرق ئەدەبىياتى، پەلسەپە، تارىخ ساھەسىدە زور بىلىمگە ئىگە بولغان.

رىزائۇددىن ئىبنى فەخرۇددىن بىر مەزگىل ئىمام، قازىلىق خىزمەتلىرىدە بولغان. 1906-يىلى قازىلىقتىن ئىستىپا بېرىپ پۈتۈن كۈچ-غەيرىتىنى ئىجادىي ئىشقا بېغىشلىغان. ئارىدا بىر مەزگىل يەرلىك مەتبۇئاتلاردا مۇھەررىرلىك قىلغان. 1908-يىلىدىن باشلاپ ئۆز دەۋرىدە كاتتا شوھرەت قازانغان «شۇرا» ژۇرنىلىنى چىقىرىشقا باشلىغان. بۇ ژۇرنال ئۇنىڭ باشچىلىقىدا تاكى 1917-يىلىغا قەدەر ئۈزلۈكسىز نەشر قىلىنغان.

رىزائۇددىن ئىبنى فەخرۇددىن ئۆتكەن ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن باشلاپ شەرق خەلقلىرى تارىخى، مەدەنىيىتى ۋە ئەدەب-ئەخلاق، تەلىم-تەربىيىگە ئائىت كۆپلىگەن ئەسەرلەرنى يازغان بولۇپ بۇنىڭ ئىچىدە «ئىلمى ئەخلاق» (ئەدەب - ئەخلاق بىلىملىرى)، «مەشھۇر ئاياللار» ھەمدە ئالىملارنىڭ تەرجىمىھالىغا ئائىت «ئاسار» دېگەن ئەسەرلىرى بار. بۇنىڭدىن باشقا رىزائۇددىن ئىبنى فەخرۇددىن مەشھۇر ئەرەب سەيياھى ئىبنى بەتتۇتە (1378—1304) نىڭ دەشتى قىچاققا قىلغان ساياھەتنامىسىنى ئەرەبچىدىن تەرجىمە قىلىپ ئورۇنبورگدا (1917-يىلى) نەشر قىلدۇرغان.

«ئىلمى ئەخلاق» — رىزائۇددىن ئىبن فەخرۇددىننىڭ ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە ئەسىرى بولۇپ، ئۇ، «تەربىيىلىك بالا»، «تەربىيىلىك ئانا»، «ئەھلۇ ئايال» («ئاياللار») «تەربىيىلىك ئايال»، «شاگىرتلىق ئەدەپلىرى»، «بىرىنچى نەسھەت»، «ئىككىنچى نەسھەت»، «ئۈچىنچى نەسھەت»، «ئەدەپى تەلىم» («تەلىم-تەربىيە قائىدىلىرى»)، «ئائىلە» دىن ئىبارەت ئون قىسمىدىن تەركىب تاپقان. بىز بۇنىڭ ئىچىدىن ھازىرچە ئۆزىمىز ئېرىشكەن «ئائىلە»، «ئەھلۇ ئايال»، «تەربىيىلىك ئايال»، «ئەدەپى تەلىم» قاتارلىق تۆت قىسمىنى بىرلەشتۈرۈپ «ئەدەپ-ئەخلاق مىزانلىرى» دېگەن ماۋزۇ بىلەن بۇ كىتابنى تۈزۈپ ئوقۇرمەنلەرگە سۈنۈشنى لايىق تاپتۇق. بۇنىڭ ئىچىدە «ئائىلە»، «تەربىيىلىك ئايال» دېگەن ئىككى پارچە ئەسەر «مىراس» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان («تەربىيىلىك ئايال» نىڭ ماۋزۇسى ژۇرنال مۇھەررىرى تەرىپىدىن «ئانىنىڭ بىر قولىدا بۆشۈك، بىر قولىدا دۇنيا تەۋرەر» دەپ ئۆزگەرتىلگەن) بولۇپ، ژۇرنالدا بايقالماي قالغان قىسمىن سەۋەنلىكلەر بۇ قېتىم كىتاب قىلىش جەريانىدا تۈزىتىلدى.

ئەسەرنىڭ ئاساسىي چىقىش نۇقتىسى كىشىلىك تۇرمۇشتىكى ئەڭ مۇھىم نۇقتىلارنىڭ بىرى بولغان ئەدەپ-ئەخلاق مەسىلىلىرىگە قارىتىلغان بولۇپ، ھازىرمۇ ئۆز قىممىتىنى جەۋلان قىلىپ، ئادەملەر ئارىسىدا ئىنسانىي مېھىر-مۇھەببەتنىڭ مۇستەھكەملىنىشى ۋە ياشلاردا ھەقىقىي ئىنسانىي پەزىلەتلەرنىڭ تىكلەنىشىدە مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. شۇنىمۇ ئالاھىدە ئەسكەرتىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇكى، بۇ ئەسەر بۇندىن بىر ئەسىر مۇقەددەم يېزىلغان بولغاچقا ئۇنىڭدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئەخلاقىي مەسىلىلەر ئۆز دەۋرىنىڭ دىنىي مۇھىتىنى چىقىش قىلغان ھالدا ئىسلام دىنى نۇقتىسىدىن تۈرۈپ يورۇتۇلغان. بىز ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئەسەر يېزىلغان دەۋرىنى نەزەرگە ئالغان ھالدا بىر قىسىم دىنىي نۇقتىئىنەزەرلەرگە نىسبەتەن «شاكىلىنى چىقىرىپ تاشلاپ، مېخىزىنى قوبۇل قىلىش» پرىنسىپى بويىچە مۇئامىلە قىلىشنى ئۈمىد قىلىمىز.

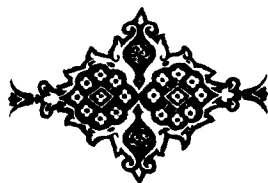
═══════════════════════ ئەدەب - ئەخلاق مەزەنلىرى ════════════════════════

ئائىلە ئەھۋالىنى تۈزىمەك ياكى تۈزۈك ھالدا داۋاملاشتۇرماق ئەڭ مۇھىم ئىش بولغانلىقتىن دۇنيانىڭ بۈيۈك پەيلاسوپلىرى، ھەر بىر خەلقنىڭ شوھرىتىلىك ئالىملىرى ئۆمرىنىڭ قىممەتلىك سائەتلىرىنى مۇشۇ ئىشقا سەرپ قىلىدۇ.

ئائىلىنى ئىسلاھ قىلىش يولى ۋە تەربىيە ئۇسۇلىنى بايان قىلغان كىتابلار ھېسابسىز كۆپ بولسىمۇ، بۇنىڭغا بولغان ئېھتىياج قەلەم بىلەن يېزىپ چۈشەندۈرۈش مۇمكىن بولمايدىغان دەرىجىدە بۈيۈكتۇر. شۇنداق ئىكەن، ھەربىر جان بېشىغا بىر رىسالە يېزىلسىمۇ كۆپلۈك قىلمايدۇ.

ئائىلە ئىسلاھاتى ھەققىدە يېزىلغان رىسالىلەردىن كۆپلىرىنى ئوقۇش بىلەن بىرگە ئالىي پىكىرلىك ئالىملار قەلەملىرىدىن تۆكۈلگەن ئۈنچىلەردىن كۈچۈمنىڭ يېتىشىچە توپىلان ئىدىم. كىتاب يېزىشتا قۇسۇرلىرىم كۆپ بولسىمۇ، پىكىرداشلار ئىسەرلىرىنى ئەۋلادلارغا قالدۇرۇشتا ۋاستە بولۇش ئۈمىدىدە ئۇشبۇ رىسالىنى يېزىشقا كىرىشتىم.

ئىلمۇ ئەمەل ئاشقىلىرى ئوقۇغىنىغا يارىشا مەنپەئەت ئالسا ئەجەب ئەمەس.

ئىچىدىكىلىرى

- 1 كىرىش سۆز
ئائىلە
- 1 ئائىلە ۋە ئايال
- 2 ئايال ۋە تەربىيە
- 6 بالا تەربىيىسى ۋە ئايال
- 10 ياخشى تەربىيە ۋە ناچار تەربىيە
- 14 ئايالنىڭ ئومۇمىي ۋەزىپىسى
- 20 ئىلىم ۋە ئايال
- 24 چىراي ۋە ئايال
- 27 بولغۇسى ئايال
- 30 نەسەب جەھەتتىكى ئوخشاشلىق
- 33 ياش جەھەتتە مۇۋاپىقلىق
- 35 توي
- 38 نىكاھ تويى
- 39 ئۆيلىنىش ۋە مۇھەببەت
- 43 ئەرلەرنىڭ ۋەزىپىسى
- 48 ئالاق ۋە ئاجرىشىش
- 51 كۆپ خوتۇنلۇق

- 53 ئاتا-ئانىلارنىڭ ۋەزىپىسى
- 57 ئاتا-ئانىنىڭ بالىلارنى ئۆيلۈك-ئۇچاقلىق قىلىشتىكى ۋەزىپىسى ...
- 59 بالىنىڭ ۋەزىپىسى
- 64 گۈزەل مۇناسىۋەت
- 66 ئائىلە ۋە دۇنيا
- 67 ئائىلە ۋە ئۆلپەت
- 68 خىزمەتكارلار، بالا باققۇچىلار، قوشنىلار، دوستلار ۋە زىياپەت ...
- 71 ئاياللار
- 71 يولداش
- 72 دۇنيا سەپىرى
- 73 دۇنيا سەپىرىدە يولداش
- 74 نىزام ۋە ئىتائەت
- 76 نىزامنىڭ ھۆرمىتى
- 77 ئاتا-ئانىغا ھۆرمەت قىلىش توغرىسىدا
- 78 ياخشىلىق
- 79 بىلىم ئېلىش
- 80 پاكىزلىق-پاكلىق
- 81 گۈزەل ئەخلاق
- 82 سالامەتلىكنى ئاسراش
- 83 ئۆيلىنىش-نىكاھ
- 84 ئايال كىم؟
- 85 ئەر كىم؟
- 86 قىزغىنلىق
- 87 مۇۋاپىق بولۇش
- 88 ياش جەھەتتىكى مۇناسىۋەت

- 89 جورلىق
 90 نەسەب جەھەتتە يىراقلىق
 90 ئەقىللىق بىر خوتۇننىڭ نەسىھىتى

ئاياللار تەربىيىسى

- 94 مۇقەددىمە
 97 ئېتىقاد
 97 ئىتائەت
 99 ئەرنىڭ يېقىنلىرىغا رىئايە قىلىش
 102 سۆھبەت
 103 سىر ساقلىماق
 105 قانائەت ۋە رىزا
 106 چېچەنلىك
 109 پاكلىق—زىننەت
 112 ھايال-ئىپپەت
 114 ئۆي تۇتۇش
 117 سالامەتلىكنى ساقلىماق

تەلىم-تەربىيە قائىدىلىرى

- 120 ئىلىم، مۇئەللىم، تەربىيە
 126 1. خۇلق ۋە ئەمەل
 131 2. مەلۇمات ۋە ئىقتىدار
 134 3. ھىلىم، مۇلايىمەت، ئۇلۇغلۇق
 138 4. ئىخلاىس، دىققەت ۋە تىرىشماق
 142 5. تەشخىس، تەشۋىق، تەھەممۇل
 145 6. نەسىھەت، غەيرەت، خەيرىخاھلىق
 149 7. مىننەتتىن ساقلىنىش — ئۇلۇغ ھىممەت

8. ھۆرمەت ۋە مۇھەببەت 154
9. سادىقلىق ۋە ئېتىبار 157
10. ساۋاق (دەرس) ئۇسۇلىغا رىئايەت 161
11. ئىختىيارىي ئىلىم 174
- ئەدەپلەر 182
- خاتىمە 190

خانىم-قىزلار سەھىگە

- خۇش پىچىملىق 199
- تاشقى قىياپىتىڭىز 202
- سەرۋى قامەت 203
- لەرزە يۈرۈش 205
- پۇتنى ئاسراش 208
- كۆز—كۆڭۈلنىڭ ئەينىكى 209
- مەنئى گۈزەللىك 212
- قىزلارنىڭ روھىيىتى 213
- ئىپپەت 216
- قىزلارنىڭ شەنى 218
- مۇئامىلە 219
- نازاكەت 221
- كىتاب ئوقۇشنى تاشلىماڭ 223
- ئانا ئەزىز 224
- ئانا—ئانىلىنىڭ چىرىغى 226
- ۋاپا ۋە ساداقەت 229

ئائىلە ۋە ئايال

ئەر بىلەن ئايالنىڭ قانۇنىي يوسۇندا بىرگە قوشۇلۇشىدىن ۋە بىر تەن، بىر ۋۇجۇد بولۇشىدىن ئائىلە تەشكىل تاپىدۇ. ئەر ئۆزى ئۈچۈن بىر ئايال تاللاپ، دۇنيادىكى تىرىكلىكىدە، شادلىق-قايغۇسىدا، ھەربىر ياخشى-يامان كۈنىدە تايانچ بولىدىغان، جېنىغا راھەت بەخش ئېتىدىغان بىر سىرداش قىلىدۇ. ئايال ئادەم بالىسىدا بولغان خۇلقلىرىنى گۈزەللەشتۈرىدۇ. بۇنىڭ سەۋەبى، ئۇنىڭ قاتتىق كۆڭۈللەرنى يۇمشاتقۇچى، ئىنسانلارنى جانىۋار ئەمەس، ئىنسان قىلغۇچى بىر ئامەت بولغانلىقىدا. چۈنكى، دوستلۇق ۋە يېقىنلىق كەبى نەرسىلەر ھەرقانچە مۇستەھكەم بولسىمۇ ئائىلە بەرپا قىلىشقا ئۇنىڭ قۇدرىتى يەتمەيدۇ.

ئايال خادىم ئەمەس، بەلكى ئائىلىدۇر. چۈنكى، ئەرلەر ئائىلىنىڭ رەئىسلىرى بولسا، ئاياللار ئۇلارنىڭ تەۋەلىكىدە بولغان ئائىلە—ئۆيىنىڭ ئىگىسىدۇر. شۇ سەۋەبتىن ئۇلارنى ئائىلە دېيىش توغرىدۇر. بۈيۈك بىر زاتنىڭ ئېيتقىنىغا قارىغاندا، ئايالنىڭ ئىدارە قىلىشىدا بولمىغان بىر ئۆيدە تۇرغۇچىلار ئائىلە سانالمايدۇ. ئايال ياخشى ئايال بولۇش شەرتى بىلەن دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ سائادىتى ۋە ھەر تۈرلۈك راھەتلەرگە سەۋەب بولىدۇ.

ياخشى ئايال ئېرىنىڭ مېلىنى ساقلا، ئېرىگە كېلىدىغان بالالارنىڭ ئالدىنى ئالار، غەيرەتلىك بىر ئەسكەر كەبى بارلىق كۈچ-قۇدرىتىنى سەرپ قىلار، ھەر ۋاقىت بەزى نەرسىلەرنى ئىقتىساد قىلىپ، ئازدۇر-كۆپتۇر مال يىغار ۋە زۆرۈر بولغاندا ئۇنى ئېرىگە بېرىپ، ئۇنى شادلاندۇرار.

ئەگەر ئائىلە كېمىگە ئوخشىتىلسا، ئايال كېمىنىڭ رولى ئورنىدىدۇر. كۈچلۈك كېمە دەريادا رولىنىڭ ھەرىكىتىگە ئەگىشىپ يۈرگەندەك، مەملىكەتكە ئوخشايدىغان ئائىلىدە ئائىلە ئايالىنىڭ ھەرىكىتىگە ئەگىشەر. ئاياللىرى تەربىيە كۆرگەن خەلقنىڭ تەربىيىلىك بولۇشى، ئاياللىرى تەربىيە كۆرمىگەن خەلقنىڭ تەربىيىسىز بولۇشى، ئاياللىرى تىرىشچان، تەدبىرلىك، ئىرادىلىك بولغان خەلقنىڭ روناق تېپىشى، ئاياللىرى بولۇمسىز ياكى ئىسراپخور بولغان خەلقنىڭ كەمبەغەل بولۇشى ئېنىقتۇر.

ئايال ۋە تەربىيە

ئائىلىنىڭ ھەقىقىي تۈۋرۈكى ئايالدىر، چۈنكى ئەرلەر مەجەز-خۇلق ۋە تەربىيە جەھەتتە ئاياللاردىن باشقا ھېچكىمگە بويسۇنمايدۇ. ھەتتا يۇقىرى مەكتەپلەردە، ئالىي پىكىرلىك ئادەملەرنىڭ ئالدىدا ئىلىم ئالغۇچىلارمۇ ئائىلىرىدىن ئالغان تەربىيە بىلەن ياشايدۇ ۋە بۇ تەربىيىنى ئاخىرقى كۈنلىرىگە قەدەر ئېسىدە ساقلايدۇ. شۇ سەۋەبتىن پەيلاسوپلاردىن بىرى «ئىنسانلار ھەر ۋاقىت ئاياللارنىڭ ئىستىكى بويىچە بولغۇسى، ئەگەر بۈيۈك ۋە پەزىلەتلىك ئادەملەرگە ئېھتىياجىڭىز بولسا، ئاياللارغا بۈيۈكلۈك

ۋە پەزىلەت ئۆگىتىش» دېگەن.

تەربىيىلىك ئايال ئاتا-ئانىسىنى، ئېرىنى ۋە بالىسىنى، پۈتۈن ئائىلىسىنىڭ تەرتىپىنى، ئائىلىگە مۇناسىۋەتلىك بولغان دوست-بۇرادەر، قولۇم-قوشنىلىرىنى، بارلىق خىزمەتچىلىرىنى تەربىيىسى، ھۆسن-خۇلقى بىلەن مەمنۇن قىلىدۇ، ئۆزىمۇ بەختلىك ئۆمۈر كەچۈرىدۇ. ئەمما، تەربىيىسىز ئايال بۇنىڭ ئەكسىنى قىلىپ، ئاتا-ئانىسىنى، ئېرى ھەم بالىسىنى ئەلنىڭ مەسخىرىسىگە قالدۇرىدۇ. ئۆزىمۇ بەختسىز ياشاپ، بالىلىرىنى تەربىيىسىز قالدۇرۇپ، ئۆمرىنى بەربات قىلىدۇ. نەتىجىدە، قىزلىق ۋە ئائىلىقتەك دۇنيا ۋە ئاخىرەت نېمەتلىرىدىن مەھرۇم قالىدۇ.

بىر ئىنسان نەقەدەر بۈيۈك ۋە نەقەدەر مەرتىۋىلىك بولسىمۇ ئۇنىڭ تەربىيە كۆرگەن ئايالى بولمىسا، ئۇ بەختلىك ھېسابلانمايدۇ. چۈنكى، بەخت ئائىلىدە راھەتلىك ئۆمۈر كۆرۈشتىن ئىبارەت بولۇپ، ئائىلىدە راھەت كۆرمىگەن ئىنسان ئائىلىنىڭ سىرتىدىمۇ راھەت كۆرەلمەيدۇ. شۇ سەۋەبتىن، ئاياللارنىڭ تەربىيىلىك بولۇشى زۆرۈر ۋە بۇنىڭ پايدىسى پۈتۈن مىللەتكە مەنسۇپ بولۇر. ئاياللار ئۈچۈن لازىم بولغان ئىلىم ۋە زۆرۈر بولغان تەربىيە قانداق بولۇشى كېرەك؟ ئاياللار ئۈچۈن لازىم بولغان ئىلىم ۋە تەربىيە ئاياللارنىڭ ئۆز ۋەزىپىلىرىنى بىلىشى، پەزىلەت ئۆگىنىشى، كېيىن بۇلارغا تولۇق يوسۇندا ئەمەل قىلىشى لازىم، دېگەندىن ئىبارەتتۇر. ئىنسانلارنى بەختلىك قىلىدىغان نەرسە ئىلىملا بولۇپ قالماستىن، بەلكى ئىشلارنى ئىلىم بىلەن ئادا قىلماقتۇر. پەزىلەت ۋە ھۆسن-خۇلق بولمىغاندا ئىلىم دەرىخى مېۋە بەرمەيدۇ. ئىنسانلارنىڭ سائادەتلىرى تەربىيىگە باغلىق بولۇپ، بۇ تەربىيە ئاياللار بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئومۇمەن